

Іван Патриляк

*Кандидат історичних наук,
доцент Київського національного
університету ім. Т. Шевченка,
науковий співробітник Центру
досліджень визвольного руху*



НА ВІЙНІ — ЯК НА ВІЙНІ*

В'ятрович В. Друга польсько-українська війна. 1942—1947. — К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», Центр досліджень визвольного руху, 2011. — 288 с.

Ivan Patrylak

In the war like in the war

Viatrovych V. Polish-Ukrainian War II. 1942—1947. — K.: Publishing House «Kyivo-Mohylyanska Akademiya», Center for Research on the Liberation Movement, 2011. — 288 p.

У вітчизняній історії є небагато проблем, дослідження яких викликає такий суспільний резонанс, і серед них — польсько-українське протистояння 40-х років минулого століття. Очевидно, що цей фрагмент нашої минувшини якнайкраще ілюструє знаме-

* Джерело: Патриляк І. На війні — як на війні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/columns/2011/10/11/58861/>



нитий вислів кембриджського професора історії сера Джона Силі: «Історія — це минуле політики, а політика — це сучасне історії».

Навколо кривавого конфлікту між українцями і поляками в роки Другої світової війни та перші повоєнні роки досі точаться не лише наукові, а й політичні дискусії як в Польщі, так і в Україні. В обох суспільствах склалися певні усталені стереотипи, зумовлені тим, що більшість громадян не знає фактів, а політики та пропагандисти спекують на цьому незнанні.

На жаль, сталося так, що польська історична наука суттєво випереджає українську в

дослідженні цієї тематики. Така ситуація об'єктивно призводила до того, що польська історіографія стала такою собі «законодавцею мод», і на неї значною мірою орієнтується вітчизняний історичний «бомонд». За таких обставин праця Володимира В'ятровича «Друга польсько-українська війна. 1942 — 1947», автор якої пропонує власну концепцію подій, є надзвичайно важливим, можливо, навіть поворотним явищем у нашої історіографії.

Безперечно, окремі українські дослідники й до Володимира В'ятровича намагалися викласти оригінальні погляди на польсько-українське протистояння 1940-х років, але головний потік українських вчених, на жаль, вперто рухався у фарватері польської історичної думки. Щойно лунали незгодні з таким станом речей голоси, як людей «затюкували» звинуваченнями в «ура-патріотизмі», «непрофесіоналізмі», «необ'єктивності», «варварстві». Часами виглядало так, що монополію на об'єктивність мали лише польські історики та ті їхні українські колеги, які, в основних рисах, поділяли їхні концепції. Кажучи образно, польський суб'єктивний погляд

на події майже 70-річної давнини було канонізовано, тоді як український суб'єктивний погляд завчасно оголошувався апокрифічним і вносився до «індексу забороненої літератури». При цьому окремі польські й українські історики настільки вправно жонгливали поняттями «об'єктивності» та «суб'єктивності», що в недосвідченого читача або слухача виникала думка, нібито й справді хтось з істориків здатний написати (або вже й написав!) цілком «абстраговану», «незаангажовану» та «об'єктивну» працю.

При цьому жонгливанні часто покликалися на світових та українських класиків позаминулого століття, які закликали вчених-істориків бути об'єктивними, й абсолютно забували, що світова історична наука давно змирилася зі своєю суб'єктивністю й не намагається знайти спільний знаменник при трактуванні всіх подій минувшини. Для ілюстрації наведемо абзац зі знаменитої праці «Нові підходи до історіописання» за редакцією знаного сучасного історика Пітера Берка: «За традиційною парадигмою, історія об'єктивна. Завдання історика — дати читачеві «факти» або, за відомим висловом Ранке, написати, «як це було насправді». Скромну відмову Ранке від філософських розважань його послідовники інтерпретували як урочистий маніфест історії без «упередження». У знаменитому листі до міжнародної групи авторів праці «Кембриджська сучасна історія, яка публікується з 1902 р., її редактор лорд Актон наголошував, що «наше Ватерлоо має рівною мірою задовольняти французів і англійців, німців і голландців», тобто так, щоб читачі не могли здогадатися, де один автор поклав перо, а другий взяв його до рук. Сьогодні цей ідеал загалом вважається нереалістичним. Хоч би як рішуче ми праг-



нули уникнути упереджень, пов'язаних з кольором шкіри, віросповіданням, класом чи статтю, нам не уникнути осмислення минулого під певним кутом зору. Культурний релятивізм безпосередньо відображається в історичних творах. Наш розум не відбиває реальності безпосередньо; ми сприймаємо світ крізь мереживо конвенцій, схем і стереотипів. При цьому наше розуміння конфліктів поліпшується від подання протилежних точок зору, а не від спроб, як зазначена вище декларація лорда Актона, одразу творити консенсус. Ми пройшли шлях від ідеалу «голосу історії» до того, що назвімо «різноголоссям», яке визначають як «різноманітні й протилежні голоси»...».

Сьогодні труднощі в оцінці подій польсько-українського протистояння якраз і пов'язані з тим, що, не виробивши власного «історичного голосу», ми почали пошук компромісів та консенсусів з польською стороною, яка мала свій потужний «історичний голос», що нас успішно поглинув. Відтак, поява книги Володимира В'ятровича, на мій погляд, є першою комплексною спробою почати формувати український «історичний голос», подивитися на проблему очима не просто історика, а українського історика.

У чому її сила? Насамперед — у концепції.

Автор робить, можливо, і небездоганну, але надзвичайно переконливу спробу подати конфлікт не як невмотивовану «різанину» чи абстрактну «трагедію», а як цілком повноцінну війну, яка спершу велася між представниками українського і польського визвольних рухів, а згодом між українським визвольним рухом та польською комуністичною державою. Війну, яка була другою за масштабом між українцями і поляками в XX столітті й одночасно — заключним актом багатовікового трагічного українсько-польського протистояння.

В. В'ятрович вводить локальну українсько-польську війну в контекст війни світової, в контекст міжнародної політики та політичних концепцій українського і польського визвольних рухів.

Наступний важливий крок дослідника — це підваження фундаментальних постулатів польської історіографії: щодо несиметричності дій українського та польського визвольних рухів; щодо існування наказу поголовного винищення поляків; щодо беззахисності польських осель; щодо одночасного нападу українців 11 липня 1943 р. на сотню польських сіл і колоній тощо. При цьому

слід особливо наголосити: вчений не намагається якимось «відбілити» українську сторону конфлікту або не проігнорувати очевидні факти, як то воєнні злочини або порушення, але водночас гостро критикує використання неперевіраних даних, на яких дуже часто ґрунтуються концепції про «геноцид польського населення», «Волинську різанину» й т. п.

Ще однією заслугою В. В'ятровича, безсумнівно, є введення в науковий обіг цілої низки нових документів українського підпілля, які дозволяють серйозно коригувати усталені в українській та польській історіографіях наукові формули, дають можливість подивитися на польський рух очима українців і примушують ставитися до українських свідчень про конфлікт так само серйозно, як і до польських, а не відкидати їх як «суб'єктивні».

Новий підхід до вивчення останньої польсько-української війни дозволив авторові також по-новому розставити хронологічні акценти, змінюючи усталене уявлення про пікову активність і затухання конфлікту.

Очевидно, що праця Володимира В'ятровича не сподобається любителям «пекельних сцен». Дослідник, мабуть, свідомо не смакує описів убивств з анатомічними подробицями, що характерно для криміналістики. Головне завдання книжки інше: показати, чим була та війна між українцями і поляками для українців, які вона мала причини, хід та наслідки з точки зору тодішнього українського населення Західної України та сьогоdnішнього українського історика, як навколо цієї війни ведуться брудні політичні бої сьогодні.

Автор не претендує на істинність в останній інстанції, він залишає низку питань відкритими для подальших наукових пошуків і цим, природно, викликає симпатію читача.

Складається враження, що найбільшою мрією дослідника є те, аби його праця стала ще одним «якорем», який закріпить корабель історії в минулому й не дозволить йому перетнути межу сучасності, зруйнувавши існуючу нині українсько-польську міжнародну співпрацю й добросусідські відносини між нашими країнами. Здається, так може статися лише в тому випадку, якщо дослідження Володимира В'ятровича прочитає та осмислить якнайбільше людей в Україні та Польщі — вчених, студентів, політиків, журналістів, усіх тих, від кого залежатиме наше майбутнє.

Можливо, тоді ми відійдемо від практики накидання один одному (під виглядом «об'єктивізму») власних концепцій розуміння історії, погодимося на право кожного народу мати свою концепцію минувшини, свою пам'ять про катастрофи і трагедії, про перемоги й поразки, свої уявлення про героїв і зрадників.